

УДК 336.2:33(477)

Варламова І.С.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Запорізького національного університету

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ENVIRONMENTAL TAXATION AS A BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено поняття екологічного оподаткування. Виокремлено основні види екологічних податків. Проведено порівняльний аналіз надходжень від екологічних податків у країнах ЄС та Україні. Виокремлено особливості екологічних, транспортних податків та податків за забруднення навколишнього середовища. На основі аналізу коефіцієнта еластичності виявлено значну «чутливість» надходжень від екологічних податків до зміни ВВП. З'ясовано, що особливістю екологічного оподаткування є те, що екологічний прогрес досягається з найменшими втратами для економіки у порівнянні з іншими інструментами регулювання.

Ключові слова: екологічне оподаткування, еластичність, мінімізація витрат, національна економіка, податкове навантаження, ставка податку, сталий розвиток, «чисте виробництво».

АННОТАЦИЯ

В статье исследовано понятие экологического налогообложения. Выделены основные виды экологических налогов. Проведен сравнительный анализ поступлений от экологических налогов в странах ЕС и Украине. Выделены особенности экологических, транспортных налогов и налогов за загрязнение окружающей среды. На основе анализа коэффициента эластичности выявлена значительная «чувствительность» поступлений от экологических налогов к изменению ВВП. Выяснено, что особенностью экологического налогообложения является то, что экологический прогресс достигается с наименьшими потерями для экономики по сравнению с другими инструментами регулирования.

Ключевые слова: экологическое налогообложение, эластичность, минимизация расходов, национальная экономика, налоговая нагрузка, ставка налога, устойчивое развитие, «чистое производство».

ANNOTATION

This article is researched the concept of environmental taxation. It is allocated basis types of environmental taxes. A comparative analysis of revenues from environmental taxes in the EU and Ukraine. It is allocated the features of ecological, transport taxes and taxes for environmental pollution. Based on the analysis of the coefficient of elasticity found significant «sensitivity» of revenue from environmental taxes to changes in GDP. It is clarified that environmental taxation is that environmental progress is achieved with the least damage to the economy in comparison with other instruments of regulation.

Keywords: environmental taxation, elasticity, minimization of costs, the national economy, tax burden, tax rate, sustainable development, «cleaner production».

Постановка проблеми. Однією із домінуючих концепцій в сучасній економіці є «сталий розвиток». Впровадження цієї концепції потребує відповідного економічного та правового забезпечення. Правове забезпечення являє собою відповідну законодавчу базу, а економічне – передбачає наявність певних інструментів і важелів регулювання розвитку та підвищення

ефективності використання природних ресурсів з метою переходу на шлях сталого розвитку. На сучасному етапі розвитку економіки країни виявляють все більшу зацікавленість до охорони довкілля, забезпечення сталого розвитку, захисту інтересів майбутніх поколінь.

Залучення України до міжнародного співтовариства, впровадження ринкових методів управління як економікою, так і окремими підприємствами і організаціями, вимагає знання і дотримання сучасних єдиних норм і правил в галузі екологічної діяльності, впровадження екологічно орієнтованих методів управління та інструментів регулювання. Одним із таких найдієвіших інструментів є екологічне оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості екологічного оподаткування досліджуються з теоретичної та практичної точок зору. Теоретичні аспекти екологічних податків розглядали в своїх працях такі зарубіжні вчені, як М. Алле, Д. Б'юкенен, А. Пігу, У. Баумоль [1–4], а також вітчизняні – Т.П. Галушкіна, О.Л. Кашенко, В.А. Лукьянихина [5–7].

Питанням практичного впровадження ефективного екологічного регулювання у сфері екологічних податків на основі зарубіжного досвіду та можливості вдосконалення екологічного оподаткування в Україні присвячені праці українських науковців О.О. Веклич, О.Н. Гаркушенко, О.П. Маслюківської, В.С. Міщенко, С.М. Козьменко [8–12] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але недостатньо висвітлено залишається проблема складу екологічних податкових платежів, встановлення ефективних податкових ставок, визначення відповідного механізму екологічного оподаткування та підвищення його ефективності.

Мета статті полягає у виокремленні ролі екологічного оподаткування в національній економіці в умовах реалізації концепції сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічне оподаткування – один із найважливіших стимулів раціонального природокористування. Основна ідея введення екологічних податків полягає у встановленні прямої залежності між розміром податкових відрахувань та

ступенем негативного впливу на навколишнє природне середовище та природні ресурси у результаті діяльності суб'єктів господарювання.

Історія розвитку і запровадження екологічних податків є тривалою. Вперше ідея екологічного оподаткування була висловлена у працях А.К. Пігу [4], який запропонував розглядати податки як інструмент впливу на поведінку «забруднювачів» навколишнього середовища, з одного боку, та як стимул до природоохоронної діяльності через дотації – з іншого.

Необхідність їх застосування підтверджена Програмою дій Європейського Союзу з охорони навколишнього природного середовища (1973 р.), що пов'язана з реалізацією принципу «забруднювач платить».

Наступним етапом у розвитку екологічного оподаткування є ідея подвійного виграшу (*win-winsituation*). Ця ідея полягає в економічному стимулюванні охорони навколишнього середовища та раціональному природокористуванні шляхом введення екологічних податків з одночасним зниженням податкового навантаження на інші об'єкти оподаткування. Гіпотеза подвійного дивіденду є популярною у розвинених країнах (особливо в ЄС). Проте слід зауважити, що особам, які приймають рішення, в країнах із перехідною економікою не завжди треба виконувати рекомендації, розроблені для розвинених країн. Практичне втілення гіпотези подвійного дивіденду вимагає фінансової стабільності і більше підходить для економічно розвинених країн. Причому найчастіше у розвинених країнах збільшення екологічного податку пов'язано з фіскальною кризою. Якщо для країни характерним є високий рівень податкового навантаження, то підвищення екологічного податку без прийняття додаткових заходів буде неефективним.

Необхідно зазначити, що особливості податкових систем будь-якої країни зумовлені державним устроєм та адміністративними можливостями кожного рівня влади, ступенем втручання державних органів в економіку, характером екологічної політики. Ці чинники визначають податковий тягар, співвідношення непрямих і прямих податків, розподіл податків між рівнями бюджетної системи, характер і цілі податкових пільг.

Законодавство більшості країн спрямоване на спрощення розрахунків і порядок стягнення різних екологічних податків, мінімізацію витрат щодо оподаткування.

Зарубіжні країни використовують екологічні податки з метою стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища. Наприклад, в Швеції та Великобританії деякі екологічні податки запроваджуються з визначення прямого обов'язку з боку держави спрямовувати доходи від екологічних податків на скорочення податків на доходи фізичних осіб та податків на фонд заробітної плати [13, с. 60].

В Україні екологічні податки нині виконують тільки роль фіскальної спрямованості системи стягнення екоресурсних платежів.

Слід зауважити, що екологічні податки – неоднозначний економічний інструмент, тому кожна країна повинна вирішувати проблему їх запровадження відповідно до своїх вимог, що і є однією з причин досить значної різноманітності видів екологічних податків. Існує точка зору, що екологічні податки – це механізм протидії конкуренції, «механізм, який зменшує конкурентоспроможність держави через витрати на екологічні заходи» [6, с. 169]. Тому особливого значення набуває класифікація екологічних податків як інструмент їх узагальнення і систематизації.

Директорат із податків і митних зборів Європейської Комісії [14] класифікує екологічні податки наступним чином:

1) енергетичні податки – відповідають за 3/4 надходжень від екологічних податків та 1/12 надходжень від усіх податків країн – членів ЄС;

2) транспортні податки на реєстрацію та використання автомобілів припадає 1/5 надходжень від екологічних податків та 1,4% всіх податків;

3) податки на забруднення та податки на використання природних ресурсів – складають всього 3% надходжень від екологічних податків.

В національній економіці екологічне оподаткування відіграє досить значну роль, але, як правило, є неефективним і недовим інструментом регулювання на відміну від країн ЄС.

Проведемо порівняльний аналіз надходжень від екологічних податків у країнах ЄС та Україні (рис. 1).

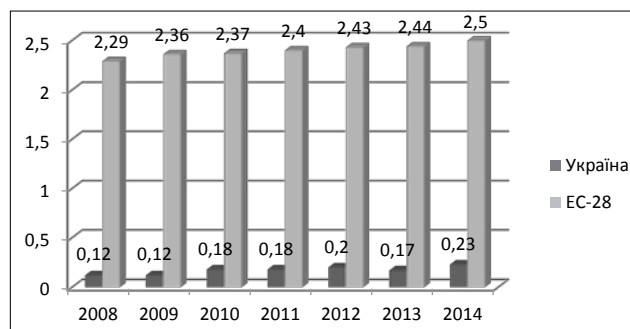

Рис. 1. Надходження від екологічних податків, % від ВВП

Джерело: побудовано автором за даними [15–16]

Рис. 1 наглядно демонструє, що частка екологічного податку в Україні в загальному обсязі надходжень є низькою і становить менше 1% ВВП, тоді як цей показник у країнах ЄС коливається в межах від 2,2 до 2,5%. Ці відмінності зумовлені неспівставністю обсягів надходжень від екологічних податків в Україні та країнах ЄС. Необхідно зазначити, що на частку платежів за спеціальне використання природних ре-

сурсів в Україні припадає приблизно половина всіх надходжень від екологічних податків, а в країнах ЄС це всього 17% від загальної кількості надходжень.

Для розкриття чутливості доходів бюджету до зміни ВВП як джерела їх формування використовуємо коефіцієнт еластичності (табл. 1), який показує відносну зміну доходів бюджету за одиничної відносної зміни ВВП. Так, якщо коефіцієнт більший за 1, то податки адекватно реагують на зростання ВВП, менше 1 – реагують слабо.

Таблиця 1
Динаміка коефіцієнту еластичності податкових надходжень зведеного бюджету по ВВП у 1999–2014 рр.

Рік	Екологічний податок (збір за забруднення навколишнього природного середовища)
1999	0,5
2000	0,8
2001	1,1
2002	0,7
2003	2,3
2004	0,6
2005	1,1
2006	3,9
2007	1,1
2008	0,3
2009	0,7
2010	2,6
2011	0,9
2012	2,9
2013	8,8
2014	8,3

Джерело: складено автором за даними [17, с. 5]

Аналіз коефіцієнту еластичності податкових надходжень від екологічного податку за ВВП (табл. 1) дає можливість зробити висновок, що надходження від екологічного податку 2014–2015 рр. значно реагують на зростання ВВП (2014 р. – 8,8, 2015 р. – 8,3), тоді як у 2008 р., в період економічної кризи, спостерігається мінімальне значення (0,7).

Досвід країн ЄС свідчить про те, що причини дієвості екологічних податків за забруднення в країнах ЄС полягають у високих ставках, які спрямовані на те, щоб підприємствам було вигідніше здійснювати заходи з охорони довкілля, а не забруднювати його.

Головна особливість податкового еколого-економічного інструментарію полягає в тому, що зібрані таким шляхом кошти надходять на бюджетні рахунки відповідного рівня (державного чи місцевого) і використовуються на фінансування екологічних проблем та відшкодування збитків. Податки екологічної спрямованості стягуються окремо (тобто передбачені спеціальні статті) або в складі інших податків (відраховуються частки від суми загальних податків).

Важливо зазначити, що особливістю екологічного оподаткування є те, що екологічний прогрес досягається з найменшими втратами для економіки у порівнянні з іншими інструментами регулювання. Використання цінових стимулів шляхом оподаткування «шкідливого виробництва» більш високими податками у порівнянні з «екологічно чистими» альтернативами має більш гнучку реакцію виробників і споживачів. Податки стимулюють зміну поведінки за рахунок системи стимулювання, а не примусу.

Висновки. Ефективність екологічного податку залежить не тільки від величини податкової ставки, але і багато в чому від того, на які цілі і яким чином будуть розподілені доходи. Практика господарювання на сучасному етапі переконливо доводить, що підприємствам вигідніше заплатити екологічний податок, ніж встановлювати більш дороге природоохоронне обладнання. Екологічний податок є свого роду платою за користування навколишнім середовищем і не виконує своєї стимулюючої функції. Тому екологічне оподаткування повинно вдосконалюватися і супроводжуватися переглядом чинного природоохоронного законодавства, зокрема, спрощення системи платежів, перегляду ставок інших податків з метою недопущення значного податкового тягаря і негативного впливу на ринки праці та капіталу. Підвищення екологічного податку буде можливим за умов одночасного скорочення бази оподаткування з орієнтацією на основні забруднювачі. Тоді існуючий потік надходжень можна буде зберегти на належному рівні без додаткового податкового навантаження, а також досягти чітко визначеної екологічної мети, що відповідає концепції «сталого розвитку».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алле М. Условия эффективности в экономике / М. Алле ; пер. с фр. – М. : Наука для общества, 1998. – 304 с.
2. Baumol W.J. The theory of environmental policy / W.J. Baumol, W.E. Oates. – Cambridge : University press, 1988. – 299 p.
3. Buchanan J. Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Vision of the State / James M. Buchanan, Richard A. Musgrave. – Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1999. – 272 p.
4. Пигу А. Экономическая теория благосостояния / А. Пигу ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1985. – Т. 1. – 512 с.
5. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) / Т.П. Галушкіна ; НАН Украины, Ин-т проблем рынка и экон.-экол. исслед. – Одесса, 2000. – 280 с.
6. Кашенко О.Л. Финанси природокористування / О.Л. Кашенко. – Суми : Університетська книга, 1999. – 252 с.
7. Лукьянихин В.А. Экологический менеджмент: принципы и методы / В.А. Лукьянихин, Н.Н. Петрушко. – Суми : Университетская книга, 2004 – 408 с.
8. Веклич О.О. Екологічне оподаткування як механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки /

- О.О. Веклич // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : АртДрук 2013. – С. 36–37.
9. Гаркушенко О.Н. Состояние и перспективы применения экологических налогов в Украине / О.Н. Гаркушенко // Экономика промышленности. – 2013. – № 3(63). – С. 37–46.
10. Маслюківська О.П. Механізм впровадження еколого-трудової податкової реформи в Україні : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / О.П. Маслюківська. – К., 2011. – 21 с.
11. Міщенко В. Дієвість економічних підойм екологічної політики (чи «забруднювач платить»?) / В. Міщенко // Экономика України. – 2002. – № 7. – С. 62–69.
12. Козьменко С.М. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах / С.М. Козьменко, Т.В. Волковець // Вісник Сумського держ. ун-ту. – 2012. – № 1. – С. 11–18.
13. Создание рыночных стимулов к экологизации товаров. Руководство для стран Восточного Партнерства // ОЕСР, 2014. – 100 с.
14. Environmentally related taxes database / Офіційний сайт Європейського екологічного агентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps>.
15. Environmental tax revenues [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data>.
16. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>.
17. Стратегічні пріоритети і завдання реформування податкової системи. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ фінансової безпеки (Ю.В. Касперович). – № 46 Серія «Економіка». – 24 с.